

resenyes

Rafael VALLEJO; Carlos LARRINAGA (dirs.)

Los orígenes del turismo moderno en España

El nacimiento de un país turístico, 1900-1939

Madrid: Sílex, 2018.

Fruit del I Congrés d'Història del Turisme (2017) organitzat pel grup d'investigació TURHIS, l'obra és la demostració que la història del turisme a l'Estat espanyol ja no és una tasca individual d'uns quants historiadors i historiadores, sinó una empresa col·lectiva que demana un espai propi en la historiografia i els manuals d'història contemporània.

En aquesta obra eminentment interdisciplinària predomina, però, la perspectiva econòmica. No sols perquè els dos directors són historiadors de l'economia. També pel fet que el concepte de turisme modern que dona sentit a la cronologia triada es basa en la idea del viatge com a forma de negoci més que no com a moment d'oci o espai de sociabilitat. Així i tot, ofereix una visió completa del desenvolupament històric del turisme des del punt de vista institucional, econòmic i polític, i demostra irrefutablement que l'Espanya turística no va ser un invent del *desarrollismo* franquista, sinó que les seves bases ja estaven plenament consolidades abans de la Guerra Civil.

Des d'un punt de vista econòmic, el llibre tracta tant la creació de l'oferta hotelera com l'aparició d'agències de viatges, junt amb la creació i utilització de xarxes ferroviàries i automobilístiques. En aquest sentit, es planteja el creixement de l'activitat turística tant des del punt de vista de l'oferta com de la demanda, tot destacant el dinamisme i vigor de la iniciativa privada empresarial, cosa que permet desmentir certs estereotips d'endarreriment econòmic al sud d'Europa. Des d'un punt de vista polític, però, les conclusions són inverses i s'evidencia una certa debilitat i desorientació de les polítiques públiques en la promoció turística.

El llibre també conté una aproximació cultural al turisme en diversos capítols dedicats a la publicitat, la premsa, la literatura i fins l'arquitectura. Finalment, els propòsits generalistes es completen amb diversos capítols dedicats a modalitats específiques de viatge d'oci a l'època: balnearis, creuers, espais naturals, festes i turisme urbà.

Si aquesta obra col·lectiva té alguna mancança, aquesta és l'oblit de la perspectiva sociocultural. És a dir, planteja únicament una història de l'acció d'institucions polítiques i

econòmiques en la promoció del negoci. Confia, doncs, a futures recerques no tan sols la traducció de tot plegat a la pràctica quotidiana, sinó també la visibilització de l'agència exercida des de baix pels col·lectius hostes i amfitrions protagonistes del fenomen. No hi trobem una història social de les condicions de treball o les formes de consum en el context turístic. Tampoc no planteja de forma explícita l'encontre turístic com una pràctica reguladora de les relacions desiguals de gènere, classe o raça. En aquest sentit, sorprèn la poca atenció prestada als usos polítics de la promoció turística per part de les institucions públiques en la construcció i reproducció de les identitats nacionals. A diferència del vincle entre turisme i desigualtat social, el binomi turisme i nacionalisme ha estat àmpliament tractat en la historiografia i específicament treballat per col·laboradores de l'obra com Ana Moreno Garrido o Saida Palou.

Tanmateix, això no desmereix el valor de la feina ingent ni el rigor documental reflectits en les 1005 pàgines d'un llibre destinat a convertir-se en obra inaugural de referència en la història del turisme a Espanya. La seva riquesa empírica, extreta a partir de mètodes quantitius i qualitius, resulta en múltiples elaboracions estadístiques de dades i complets catàlegs de fonts i bibliografia indubtablement de gran valor. En aquest sentit, voldria destacar especialment els resultats de periodització que ofereixen les conclusions de les recerques exposades. Tot plegat fa de la publicació un vertader tresor com a punt de partida per a futures investigacions.

ANTONI VIVES RIERA. Universitat de Barcelona

Saida PALOU RUBIO;
Agustín COCOLA-GANT
(eds.)

Barcelona cosmopolita

Barcelona: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2019. 112 p.

Joaquim M. Puigvert i
Narcís Figueras
(coords.)

Balnearios, veraneo, literatura Agua y salud en la España contemporánea

Madrid: Marcial Pons, 2018. 380 p.

En els darrers anys, la (re)publicació d'escrits coetanis és un vessant de l'esclat de la historiografia sobre el primer turisme modern a Espanya. L'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona promogué el 2019 la reedició del manual de Gonçal Arnús *Barcelona cosmopolita* (1908), que representa un exercici arquetípic i mitològic de l'ideal burgès vuitcentista d'una ciutat moderna. Inclou un estudi introductor i a cura de l'antropòloga Saida Palou, de l'ICRPC i de la Universitat de Girona, i de l'historiador de l'art i geògraf Agustín Cocola-Gant, de la Universitat de Lisboa.

Arnús fou membre de la junta directiva de la Sociedad de Atracción de Forasteros de Barcelona, capitanejada per la Lliga Regionalista, que pretenia crear unes narratives cíviques i turístiques per justificar i promoure d'una manera laudatòria l'atracció de turistes a la ciutat. L'empresari va escriure un petit tractat on plantejava la necessitat de regenerar Barcelona per convertir-la en una ciutat turística, moderna, cosmopolita i europeïtzada. Sostenia que disposava d'una situació geogràfica i unes condicions climàtiques òptimes, i també gaudia d'un requitzell de bellesa natural i culturals. Tanmateix, calia «educar» el poble, impulsar la higienització urbana, crear institucions culturals, millorar els mitjans de transport i generar una propaganda favorable a la metròpoli. L'obra destil·la la lògica regeneracionista i noucentista, filtrada pel paradigma evolucionista.

Es palesa un diàleg entre passat, present i futur, identitat i alteritat, patrimoni i consum, indústria i turisme. El «folletó de propaganda», tal com l'anomena l'autor, és un exemple pioner i paradigmàtic de la ideologia i les aspiracions de tipus social, econòmic, polític, cultural i urbanístic de l'alta burgesia barcelonina: fomentar la patrimonialització cultural, capitalitzar la ciutat i construir un nou relat urbà de caràcter catalanista. En suma, Arnús va fer una proposta per convertir Barcelona en un referent turístic internacional.

LLUÍS COROMINA VERDAGUER Universitat de Girona

En el marc de l'auge de la historiografia del turisme, com a resultat del IV Curs d'Estiu organitzat per la Càtedra Martí Casals de Medicina i Salut en l'Àmbit Rural de la Universitat de Girona, celebrat a Sant Feliu de Guíxols el juliol de 2012, es publicà el 2018 aquest volum col·lectiu sobre el turisme i l'estiueig a l'Espanya contemporània, fent especial èmfasi en Catalunya i Galícia. El tema s'aborda des de diverses disciplines i partint de múltiples perspectives metodològiques: historiografia social, econòmica, política, cultural, de l'art i turística *stricto sensu*, geografia humana, antropologia, arquitectura i literatura. El temps transcorregut entre el curs i la publicació va fer possible l'ampliació i l'aprofundiment de les investigacions, així com la inclusió de nous estudis per construir una panoràmica més global i transversal. S'hi aporten revisions historiogràfiques, estudis de cas, reflexions i punts de vista teòrics i metodològics útils per a exercicis ulteriors. Les estratègies d'indagació prioritzen l'anàlisi qualitativa enfront de la quantitativa, amb una voluntat comparativa clara.

Els dotze capítols del llibre els signen setze autor(e)s procedents de set universitats espanyoles i una d'anglesa, i quatre institucions d'investigació. Els coordinadors del volum, Joaquim M. Puigvert i Narcís Figueras, agrupen les aportacions en tres grans apartats: el primer, el turisme de salut, l'economia i la societat; el segon, la gestió de la salut i el patrimoni arquitectònic; i el tercer, les simbologies de l'aigua, l'espai i la literatura. A tall d'exemple, conté un *status quaestionis* historiogràfic dels balnearis catalans en el context peninsular, una indagació sobre l'arquitectura balnearia catalana a cavall dels segles XIX i XX i un estudi dels balnearis com a espais de ficció i de creació literària. L'obra pot esdevenir una punta de llança analítica sobre el termalisme i l'estiueig a Espanya d'ençà del segle XIX, amb enfocaments multidisciplinaris, complexos i polièdrics.

LLUÍS COROMINA VERDAGUER Universitat de Girona

1

2

6

10

14

18

20

22

24